

Premonstráti v Plzni

Smetanův zájem o historii

In: Jindřich Bečvář (author); Martina Bečvářová (author): Premonstráti v Plzni. III. Josef František Smetana, vlastenec a rebel. (Czech). Praha: Česká technika – nakladatelství ČVUT, 2024. pp. 845–854.

Persistent URL: <http://dml.cz/dmlcz/405456>

Terms of use:

© Bečvář, Jindřich

© Bečvářová, Martina

Institute of Mathematics of the Czech Academy of Sciences provides access to digitized documents strictly for personal use. Each copy of any part of this document must contain these *Terms of use*.

This document has been digitized, optimized for electronic delivery and stamped with digital signature within the project *DML-CZ: The Czech Digital Mathematics Library* <http://dml.cz>

Smetanův zájem o historii

1. Učebnice dějin starověku

Velkou láskou Josefa Františka Smetany byla historie, studoval ji se zaujetím. Podle informací Karla Václava Seydlera [Sey] se prý rozhodl sepsat českou učebnici dějepisu již jako student, když se připravoval na zkoušky pro získání učitelského oprávnění a na zkoušky rigorózní. Dobře si totiž vzpomínal, jak musel studovat cizojazyčné práce různých autorů a informace pracně vyhledávat, neboť neexistovala žádná česká kniha, která by poskytovala alespoň základní a ucelený přehled. Rozhodl se proto sepsat rozsáhlou učebnici světových dějin, knihu čtivou, z níž čtenář získá nejen poučení, ale bude se k ní rád vracet. Tomuto cíli věnoval řadu let nezanedbatelnou energii.

Smetana byl přesvědčen, že musí předávat mládeži nejnovější poznatky nejen přírodních věd, ale i světových a národních dějin. Chtěl ukázat, že dějiny dávají obraz kolektivní zkušenosti našich předků, z níž je třeba se poučit, pokud má být utvářena nová, lepší společnost. Nechtěl jen vyprávět zajímavé a poutavé příběhy dávné minulosti, ale hlavně vzbudit zájem čtenářů o minulé dění, vést je k zamyšlení nad příčinami a následky jednotlivých událostí, k poznání jejich souvislostí, k následnému poučení a získání všeobecného rozhledu.

Roku 1834, ještě za Sedláčkova života, vydal Smetana první svazek své učebnice světových dějin nazvaný *Obraz starého světa, to gest: Všeobecná politická historie prvnjho věku, od počátku společnosti lidské až ku pádu západnj říše říjmské* [Y-4]. Připsal jej Josefu Jungmannovi. Podle Smetanova vyprávění to byl právě Jungmann, který ho svou literární činností motivoval k zájmu o český jazyk, o světové i české dějiny.

Knihou podává dějinné události od vzniku lidské společnosti až do pádu říše západořímské roku 476 n. l. Nejedná se však, jak by se u katolického duchovního dalo předpokládat, o dějiny církevně či nábožensky pojaté. Naopak, jsou to racionálně psané dějiny zaměřené na vývoj lidstva. Kniha je – jako většina českých děl první poloviny 19. století – prací kompilačního charakteru. Smetana ji sepsal na základě širokého studia řady klasických děl o antické historii, politice a kultuře, využil knihy takových autorů, jako byli William Mitford (1744–1827), John Gillie (1747–1836), Arnold Hermann Ludwig Heeren (1760–1842), William Guthrie (1708–1770), John Gray (1724–1811), Johannes von Müller (1752–1809), Karl Ludwig Freiherr von Pöllnitz (1692–1775), Ignác Cornova (1740–1822), resp. Matěj Milota Zdirad Polák (1788–1856), autor slavného italského cestopisu.

Smetana tedy vyšel z hodnotné starší i dobové literatury. Jeho práce má dobrou kompozici, gradaci i stylistiku. Výklad dějin nepojal jako suchopárnou středoškolskou učebnici, kde jsou jen data důležitých událostí, jména předních panovníků a stručný popis běhu dějin. Napsal sice důkladnou, ale srozumitelnou knihu, plnou čtivého, barvitého a živého líčení časů minulých. Podal plastický obraz starověku doplněný o rozbor příčin a následků a připojil nejrůznější filozofické úvahy.

Smetanův zájem o antickou historii dokládají i jeho výpisky z římské historie a překlad úvodu slavné práce *Epitome Rerum Romanarum*.¹ Za jejího autora je považován Lucius Annaeus Florus, římský básník, historik, filolog a učitel, žijící ve 2. století n. l., který proslul až nekritickým obdivem k římskému lidu a jeho kultuře. Jeho historie byla v 18. století opakovaně vydávána, s českými komentáři vyšla roku 1843 zásluhou Josefa Chmely.² Zajímavé jsou i Smetanovy přehledy německých, latinských a řeckých knih, které přečetl, prohlédl nebo chtěl studovat. Pocházejí patrně z druhé poloviny třicátých let 19. století.³

2. Reakce na Smetanovu učebnici

O Smetanově práci na přípravě učebnice světových dějin se v českých obrozeneckých kruzích vědělo, zejména mladší čeští vlastenci její vydání netrpělivě očekávali a těšili se na ni. Překladatel Josef Josefovič Jungmann (1801–1833), syn jazykovědce Josefa Jungmanna, napsal 10. července 1833 básníku Jánu Kollárovi mimo jiné tato slova:

... U Špinky v impresí fetterlovské bude se teď tisknouti historie starého věku p. prof. Smetany, který na lyceum plzenském fysiku dává. Jeho historie bude znamenitá, i slohem dobrá, i obsahem správná. ([JJJ], s. 225)

Josef Černý⁴ napsal 5. října 1833 Karlu Aloisovi Vinařickému:

Pan Smetana dodělává 2hý díl Historie, ale první se váhavě vleče v impresí.
([S12], s. 27)⁵

O více než rok později, 19. listopadu 1834, napsal opět Vinařickému:

... P. Smetana přinesl s sebou 2. dílu I. část do censury a se Slovany počká na P. Šafař. Včera (18./IX.) dostal p. Smetana doktorát v Karolině.
([S12], s. 98)⁶

Časopis *Květy české* uveřejnil 30. ledna 1834 v rubrice *Zrcadlo časův a ducha lidského* krátkou zprávičku, že se dokončuje tisk prvního dílu Smetanovy

¹ Viz dokument č. 5914-83/2 ve fondu [SJ].

² J. H. Pospíšil, Praha, 1843, 189+iii strany.

³ Viz dokument č. 5918-83/5 ve fondu [SJ].

⁴ Josef Černý (1785–1834), římskokatolický kněz, byl administrátorem u karmelitek na Hradčanech. Patřil k žákům a příznivcům Bernarda Bolzana. Překládal z klasických jazyků a z němčiny, psal básně a životopisy svatých.

⁵ Celý dopis je na s. 26–28.

⁶ Celý dopis je na s. 96–98.

učebnice pojednávající o historii starověku a že ještě v tomto roce vyjde druhý díl věnovaný středověku.⁷

Jan Dvořáček (1808–1865), student práv, pozdější soudní a dvorský advokát, velkostatkář a poslanec *Moravského zemského sněmu*, napsal 14. března 1834 svému příteli Tomáši Akvinu Burianovi:

Kupte si co nejdříve „Všeobecný dějepis“, od prof. Smetany v Plzni, ve 3 dílech; převýborný vnitř i zevnitř. ([Čn], s. 260)⁸

Karel Alois Vinařický ocenil Smetanovu učebnici historie v dopisu Josefu Jungmannovi z 16. března 1834 následujícími slovy:

... Presl, Smetana a Macháček nám pěkných novoročních darů přinesli.
([S12], s. 69)

Vinařický tak Smetanovu historii postavil po bok Preslovy monografie *Ssa-wectwo: rukowěť saustawná k poučenj vlastnjmu*⁹ a Macháčkova překladu *M. Tul. Cicerona Čtwero řečj proti Luc. Katilinowi*.¹⁰

Josef František Smetana si prvním dílem své učebnice historie získal renomé v české vlastenecké společnosti, jak ukazuje například Vinařického dopis Čelakovskému ze 7. dubna 1834. Vinařický napsal:

... Kdo sepsal: Známký dávné vzdělanosti národů? Smetana-li? dobrá to práce, a výborně se hodí obecenstvu. ([S12], s. 81)¹¹

Nadšeně o Smetanově učebnici historie psal 20. května 1834 Jan Vlastislav Plánek¹² Františku Ladislavu Čelakovskému:

... Co se zaslane všeobecne hystorye dodíče a zakteré Vám své díky činim jestyt to práce výborna a pro nás Čechy velmi potřebná an jsmé podtud nic podobného neměli aniž co tak krátkého a ouplneho psano býti jako tato jest.
([B2], s. 351)

Na počátku června 1834 otiskl časopis *Česká včela* zajímavý článek *Literární zpráva* [Strn], v němž se Karel Strnad zamýšlel nad vydáním díla *Barona Gjřjho Cuviera Rozprawa o přewratech kůry zemnj, a o proměnách w živočistwu gimí způsobených, w ohledu přjrodopisném a dĕgopisném*,¹³ které pojednávalo o geologických proměnách země. Strnad se v tomto článku pochvalně zmínil i o prvním dílu Smetanova dějepisu.

⁷ Viz Kwěty české 4(1834), č. 5 z 30. 1., s. 40.

⁸ Dopis je na s. 259–260. Dvořáček předpokládal, že brzy vyjdou další dva díly.

⁹ Kronberger a Weber, Praha, 1834, xii +388 stran.

¹⁰ Přeložil, vysvětlil a opravený text původnj připogil Simeon Carolus Macháček, Kronberger a Weber, Praha, 1834, 190 stran.

¹¹ Celý dopis je na s. 80–81.

¹² Jan Vlastislav Plánek (1789–1865), strakonický měšťan, vzdělanec, básník a milovník české literatury a divadla, byl blízkým přítelem Františka Ladislava Čelakovského. Vedl s ním čilou korespondenci a věnoval mu několik básní. Zabýval se též historií Strakonice.

¹³ Podlé pátého vydánj přeložil a rozmnožil Jan Swatopluk Presl, Knjžecj arcibiskupská knihtiskárna u Josefy Fetterlowé, wedenjm a nákladem Wáclawa Špinky, Praha, 1834, 318 stran.

Smetanovu historii ocenil František Ladislav Čelakovský, František Palacký a další čeští obrozenci. Česká společnost ji přijala s nadšením a netrpělivě očekávala další díly. Palacký přivítal knihu těmito sympatickými slovy:

Přečtenj spisu tohoto nám neobyčejné potěšenj způsobilo. Gsauce my geště welice chudj na historické knihy w nowějšj literatuře swé, bylibychom kterékoli nešpatné sepsánj toho způsobu ochotně přiwjtali: tjm radostněgi wjtáme tedy spis we wšelikém ohledu tak zdařilý a wýborný ... Sloh geho gest wesměs čistý, gasný a živý; někdy antickau lepotau a gadrnostj wyniká tak, že zdá se, an wýtečnj duchowé starého Řecka i Řjma sami k nám mluwj. A předce hlawnj zásluha geho, podlé našeho uznánj, nezáležj we slohu a formě, ale w obsahu samém, we wýboru wěcj, které nám před oči stawj, a w duchu, kterým nás na ně patřiti učj. W ohledu tomto historie p. Smetanowa, ačkoli ne wšudy a weskrz sobě rowná, wšak wůbec neomylně mezi ney zdařilejšj počjtati se musj, které kdykoli a u kteréhokoli národu na swětlo wysly. Spisowatel nepodává nám holá registra udalostj starowěkých, čili pauhýj toliko náhrnek (konglomerat) historických podánj bez ladu a skladu, alebrž živý obraz wěku onoho, gehožto spatřenj samo wšecku znamenawost rozličných ukazů we mrawnjm a rozumowém žiwotě národů pocjtiti dáwá; aniž opět přitom upadá w opačnj chybu, aby moralisowá-njm spustil se auřadu swého děgoprawného ... ([Pa1], s. 108–109)¹⁴

Palacký pouze nechválil, práci vytýkal jisté disproporce v rozsahu kapitol, přílišnou stručnost některých partií, nepříliš vhodné členění textu a opomenutí zvykového pravidla, které preferovalo, aby důležité osoby a děje dostávaly více prostoru a byly představovány v hlavním světle, méně důležité postavy a události měly ustupovat do pozadí. V závěru recenze požádal, aby pro případné druhé vydání Smetana některé partie ještě rozšířil. Doporučil autorovi, aby dál pokračoval ve své práci a brzy čtenářům předložil dějiny středověku i novověku.

Ve stejné době vyšla v *Časopise pro katolické duchowenstwo* recenze [Za] Smetanovy knihy od Vincence Zahradníka (1790–1836), vzdělaného katolického kněze, autora náboženských a filozofických prací a oblíbených bajek. Plně se shodovala s názory Palackého, dokonce se objevily kritické hlasy, že se Zahradník „silně opíral“ neboli opisoval z Palackého recenze. Zahradník doporučoval českému duchovenstvu četbu a studium Smetanovy učebnice, neboť se domníval, že kněz by měl dokonale znát historii. Chválil pojetí učebnice a především její krásný jazyk, který neobsahoval germanismy. Zdůrazňoval, že Smetanova čeština je tak dokonalá, že umožňuje vyjádřit úryvky z klasických řečí plynně, jasně a elegantně. Pomocí vhodně zvolených úryvků ukazoval Smetanu jako spisovatele, který je důkladný, pečlivý, vtipný a vzdělaný, a tudíž povoláný k sepsání dalších dílů. Ocenil také práci vydavatele (kvalitní tisk, pěkné tvary písmen, čistý a pěkný papír). Informoval čtenáře, že Smetana pracuje na dalších dvou dílech své učebnice historie.

Další pochvalná zmínka o Smetanově historii se objevila roku 1835 v *Časopise Českého museum*. Informovala i o ceně knihy, odkazovala na předchozí

¹⁴ Recenze nebyla podepsána, index časopisu za roky 1827 až 1836 [viz 10(1836), s. 405] však uvádí jako autora Františka Palackého.

recenze a zmiňovala, že druhý díl věnovaný středověku je dokončen a připraven k tisku.¹⁵

Výše uvedené zprávy a recenze ukazovaly s jakým nadšením byla Smetanova práce přijata mezi českými vlastenci a obrozenci. Zdůrazňovaly, že se po delším čase opět objevilo větší české odborné dílo vypracované s důkladností a sepsané krásnou češtinou a zdařilým stylem.

Časopis pro katolické duchovenstvo uveřejnil roku 1835 delší nepodepsaný článek *O dědictví sv. Jana z Nepomuku*, který se zabýval vývojem české literatury v nejnovější době. Kvalitu Smetanovy historie ocenil těmito slovy:

Seč čeština w ruce mistra jest, kdyby naši welectěnj J. J., F. P., F. Č., P. Š., K. W. hognými důwody nebyli okázali, stačil by dowesti gediný „Obraz starého světa“ panem Smetanau wloni wydaný. ([36], s. 98)

Ve stejném časopisu byla otištěna příloha, v níž arcibiskupská knihtiskárna oznamovala, jaké zajímavé a kvalitní knihy v nedávné době vyšly tiskem. V seznamu je uveden i první díl Smetanovy historie i s dodatkem, že kniha stojí jen 40 krejcarů.¹⁶

Smetanova historie si získala oblibu i mezi studenty, jak dokládají vzpomínky kaplana Tomáše Procházky na Beneše Methoda Kuldu,¹⁷ který v polovině třicátých let 19. století studoval na německém gymnáziu v Jihlavě. Obával se zeměpisu a dějepisu, neboť při vstupu do školy neuměl pořádně německy. V humanitních třídách ho učil obávaný a přísný profesor Karl Maria Enk von der Burg (1800–1885), který byl výborným znalcem historie, zeměpisu, matematiky a klasických i moderních jazyků, žádný slovanský jazyk však neuměl. Německy nebo francouzsky hromoval, když měli Češi špatný přízvuk v němčině a němčinu dostatečně neovládali. Neměl pochopení pro české vlastenecky orientované studenty. V deníku Tomáše Procházky můžeme číst:

... Roku 1834. vydal Dr. Josef Smetana v Praze: „Obraz starého světa ...“ Jakmile zvěst o knize té doletěla k uchu Benešovu, ihned pospíchal k tamějšímu knihkupci Leopoldu z Löwenthalu, kterýž na mnohou prosbu českou onu knihu objednal. S nadšenou horlivostí počal Beneš uloženou lekci studovati dle knihy Smetanovy; odříkal si věc několikrát doma německy a šlo to, jak by namazal. Ve škole byl vyvolán. Odříkával, jak by bičem práskal, takže Enk na Kuldu oči vyvaloval, řka: „Vy jste studoval jiného autora?“ — „Ano, našeho dějepisce Dra. Smetanu.“ — „Velmi dobře,“ pravil a vyslyšchal jiného. ([Hal], s. 25)

Kulda pak prý díky Smetanově učebnici u profesora Enka přímo exceloval, neboť Smetanově textu dobře rozuměl a snadno jej studoval.

¹⁵ Časopise Českého museum 9(1835), s. 113.

¹⁶ Viz [37].

¹⁷ Beneš Method Kulda (1820–1903), kněz, politik a spisovatel, vlastenecký moravský buditel, sběratel lidových písní, říkadel a pohádek, působil po vysvěcení na kněze mnoho let jako farář na Moravě, později i v Čechách. Roku 1870 se stal kanovníkem na Vyšehradě a inspektorem různých českých škol. Vydával kázání, brožurky s náboženskou tematikou, pohádky, říkadla a písně. Na triviální škole v Ivančicích ho učil kaplan Tomáš Procházka.

Smetanův přítel Josef Vojtěch Sedláček ve zprávě o situaci českého plzeňského školství dokládá, že Smetanova historie se stala oblíbenou i mezi českými učiteli triviálních škol. Sedláček napsal:

... slyšeti djtky ze zeměpisu Balbiho, historie Smetanovy na dané otázky hbitě odpowjdati! Ach! gak by nynj každý český učitel takowých spisů pro swé djtky použiti mohl. ([X-113], s. 231)

3. Příprava dalších dílů učebnice

V krátké době chtěl Smetana vydat druhý a třetí svazek svých světových dějin. Intenzivně studoval, hledal vhodnou literaturu a sepisoval texty. Josef Černý napsal o jeho práci 7. srpna 1834 Smetanovu příteli Karlu Aloisovi Vinařickému:

... Cestou do Mariánova stavil sem se v Plzni, a navštívil vlastence: Smetanu, Sedláčka a Šindeláře. – P. Smetana je roztomilý mužiček, hovořili jsem do hluboké noci spolu. Napomenul jsem ho, by středního věku historii neuzdělával na základech od Němců ustavených, jelikož se jim ten Babylon snad dosti brzo rozboří; i miní také s historií Slovanů čekat, až pan Šafařík svou historií vydá. Má již všechno sestaveno pro druhý díl, a místy, co mi četl, velmi zaujímavě rozděleno.

... Smetana pracuje také na populární astronomii, ve které se mi zdá býti zběhlejší nežli v historii. ([S12], s. 87–88)

Prokop Ondrák (1810–1873), český katolický kněz a učitel, překladatel a spisovatel, napsal Vinařickému ve dnech 3. až 5. ledna 1835 dlouhý dopis, v němž se zmínil též o Smetanově dějepisu:

Pan professor Smetana poslal již druhý díl své historie. Pěkná a obšírnější práce nežli díl první podle výroku Šafaříkova. ([S12], s. 123)¹⁸

Česká vlastenecká společnost stále sledovala Smetanovu práci a s nadšením očekávala další díly jeho historie.

Smetana intenzivně pracoval na druhém dílu své historie ještě na jaře roku 1836, jak ukazuje jeho dopis Františku Palackému z 27. března 1836, v němž ho prosil o navrácení rukopisu *obrazu středověkosti*, který byl u něho v přátelském kritickém čtení. Smetana předem děkoval za jeho náměty na opravy a poznamenal, že chce některé části upravit podle Šafaříkovy historie starých Slovanů. Zmiňoval se též, že brzy dokončí třetí díl a bude rád, když jej Palacký rovněž posoudí.¹⁹

Oba nové díly Smetanovy historie však pozastavila cenzura pro autorovy svobodomyšlné myšlenky (*freisinnige Ideen*). Smetana nechtěl provést opravy podle cenzurních připomínek, ale na naléhání přátel tak učinil a cenzorskému

¹⁸ Celý dopis je na s. 119–123.

¹⁹ Smetanův dopis Palackému viz [Š1], s. 3–4, resp. [Š6], s. 203–204. Originál dopisu je uložen ve složce *J. F. Smetana* ve fondu [FP].

úřadu předložil upravenou verzi. Dokládá to následující pasáž v jeho dopise Václavu Hankovi z 1. prosince 1836:

*Druhý díl všeobecné historie přecjdný gsem zaslal po druhé do censury, zburcowán mnohými pány vlastenci, ač s nechutj a pochybnosti, že se mu lépe powede. Zatjm se hotowjm wydati základy populárnj astronomie, gež potom do museum poslati se opowážjm.*²⁰

Jak Smetana předpokládal, cenzura opět nebyla spokojena. Tentokrát se požadavkům metternichovské cenzury odmítl podřídit, nechtěl své texty upravovat podle nadiktovaných požadavků. Nehodlal psát tak, aby to vyhovovalo státní moci, pokud to odporovalo jeho svědomí. Vydání druhého a třetího svazku svých světových dějin raději odložil na neurčito. Svůj pohled na historii však sděloval studentům, kteří navštěvovali jeho nepovinné hodiny českého jazyka. Uvědomoval si, jaký význam má porozumění dějinám pro formování mladého člověka. Není překvapivé, že ho studenti zbožňovali a obdivovali.

Když se Smetana dozvěděl, snad od Josefa Franty Šumavského, jak cenzura o jeho knize o dějinách středověku smýšlí, napsal:

Obdržel jsem zprávu z Prahy od Špinky Frantau, že druhý díl všeobecné historie mé »středověk« censurau zavržen byl pro »freisinnige Ideen«, načež jsem odepsal, aby mi jej nazpět odeslali, že raději nic, než nepravdu psáti chci.
 ([Š7], s. 258)²¹

Smetanovo principiální stanovisko k cenzuře předznamenalo jeho pozdější radikální postoje.

Milada Suchá [S1] uvádí, že cenzura seškrtala značné části pasáží o husitství a historii slovanských národů a vyžadovala výrazné změny. Smetana se podrobněji k cenzurním zásahům vyjádřil v dopisu z 16. března 1835:²²

... ačkoli toho, co se pramenů týče, vše bych dostatečně poukázati mohl, což by se také při skončení středověku v úvodu bylo stalo; přece z ohledu prvního důvodu, totiž der freisinnigen Ideen, že smyslu pana censora svého zadost učinit nemohu, ovšem nahlížím. Pravdivost totiž první jest historie vlastnost a jelikož nestranná má býti soudkyně činů lidských, musí jeviti ducha všech předsudků prázdného, nikterým ohledem nespoutaného, to jest musí svobodná (freisinnig) býti. Není-li, nébrž jestli vypravuje, co by censor rád slyšel, mimo co se bylo v pravdě bylo stalo, tedy jest svědkyně křivá, posvátného jména dějesloví nehodná, a tvůrce její není než ošemetný podvodník čtenářstva svého.

([S1], s. 100–101)

Milada Suchá chybně uvedla, že tento dopis Smetana napsal Palackému. To nemůže být pravda, neboť Smetana adresáta oslovil *Milý příteli!* a Palackého oslovoval *Slowútný Pane!*, *Dústogný Pane!* nebo *Wysoce dústogný Pane!* Dopis

²⁰ Dopis je uložen ve fondu [VH].

²¹ Viz též [Dř], s. 59.

²² Dopis je uložen ve složce *J. F. Smetana* ve fondu [FP].

ukončil stručně *Budte zdráv, Smetana*, zatímco dopisy Palackému uzavíral *Do příjné své poručena mji račtež Důstognosti Wašj we wšj uctiwosti oddaného sluhu, prof. Smetana* nebo *Slowútnosti Wašj uctiwě oddaný Professor Smetana*, resp. *Důstognosti Wašj neguctiwěgšj přjtel Smetana* a *Weledústojnosti Waší nejuctiwější Dr J. F. Smetana professor w Plzni*. Celková dikce Smetanova dopisu je přátelská, zcela postrádá obřadnost. Smetana navíc adresáta „otevřeně úkoloval“, k Palackému by si to nedovolil. Adresátem byl někdo, kdo byl pravidelně v kontaktu s nakladatelem, vydavatelem a překladatelem Václavem Špinkou (1797–1842). Podle některých známek (znalost historie, zkušenosti s cenzury) byl adresátem patrně Josef Franta Šumavský.

V závěru dopisu Smetana reagoval na dřívější námět nakladatele Špinky, že by kniha snáze prošla ve Vídni než v Praze, a prosil o adresátův i Špinkův názor. Zdůraznil, že by v tom případě připojil k textu soupis pramenů, z nichž vycházel. Naprosto odmítl, že by vydal knihu, která by byla zhanobena neodůvodnitelným vymazáním některých pasáží, překrucováním historie, pokřivením faktů apod. Trval na tom, že bude raději mlčet, než psát tak, jak si přeje cenzura.

4. Problémy s cenzurou

Na objasnění situace uvedme podrobnější informace o tehdejší cenzuře.

Cenzura se od počátku 19. století snažila cíleně regulovat počet vydávaných knih, časopisů a novin. Kontrolou obsahu textů i básní údajně chránila nevzdělaného čtenáře před škodlivými myšlenkami a morální zkázou. Ve skutečnosti bránila politický systém, říši, panovníka, vládu a církve a zamezovala šíření svobodomyšlných idejí.

Práce cenzorů se řídila řadou nařízení a zákonů (r. 1795 cenzurní předpis, r. 1803 trestní zákoník, r. 1806 cenzurní řád, r. 1807 státní monopol na tisk a distribuci učebnic atd.). Celý proces cenzurního řízení byl dokonale organizován. Autoři museli odevzdat cenzurnímu úřadu dva rukopisy, ten je předal určenému cenzorovi. Cenzor měl rukopis pečlivě přečíst, posoudit jeho správnost a kvalitu, navrhnout větší či menší opravy, výrazné úpravy obsahu, koncepce, jazyka atd. Na závěr musel dát jednoznačný závěr – doporučení k tisku, nedoporučení nebo zákaz tisku. Vlastní povolení tisku dávali guberniální radové zastávající pozici cenzurního referenta. Do roku 1821 měl tuto pozici v Praze František Xaver Tvrďý (Twrdy), v letech 1821 až 1841 Franz Willmann, v letech 1841 až 1848 Franz Janko.

Jeden rukopis s cenzorskými opravami byl vrácen autorovi, aby je mohl provést. Druhý zůstal na cenzurním úřadu pro případnou kontrolu, zda vše bylo upraveno podle požadavků cenzora a tisk je tedy nezávadný. Pokud by autor úpravy neprovedl, mohl mít značné problémy.

Název rukopisu povoleného k tisku byl zapsán do seznamu povolených tisků. Seznamy byly s frekvencí 14 dnů vydávány ve Vídni a distribuovány úřadům,

aby měly informace o povolených tiscích. V seznamech bylo rovněž uváděno, zda cenzoři žádali jen drobné opravy nebo zásadní zásahy. Též bylo připojeno, zda lze vydanou knihu volně šířit nebo zda je žádoucí omezit její distribuci. Tento údaj ovlivňoval i to, zda bylo možno vydání knihy inzerovat v denním tisku.

Cenzurní tiskové povolení bylo vydáváno nejprve na tři roky, od roku 1817 jen na jeden rok. Při dalším vydání musel autor předložit předchozí oficiální vydání k opětovné kontrole, zda je text aktuální (u odborných tisků), resp. zda odpovídá soudobé politické a společenské linii. Někdy se zjišťovalo, zda první vydání nezbudilo nežádoucí reakci, zda původní cenzurní řízení proběhlo řádně apod. Další řízení tak dávalo příležitost pečlivě prověřit, zda autor dodržel všechny požadavky cenzora. Současně mohly být nařízeny další úpravy a opravy nebo mohlo být nové vydání zakázáno.

I zamítnuté rukopisy byly zanášeny do úředních seznamů, které byly distribuovány na úřady říše. Bylo tak zajištěno, že vydáváno a šířeno bude jen prověřené a povolené dílo, resp. že se autor po přepracování a novém zahájení cenzurního řízení řídil předchozími cenzorskými požadavky. Někdy stačilo, když autor na několik let s vydáváním počkal, mezitím se mohla situace diametrálně změnit, neboť nová doba si žádala své, a co bylo dříve správné, mohlo být nyní škodlivé a naopak.

Odborné spisy a učebnice bývaly zadávány k cenzurnímu řízení studijním direktorům, profesorům a uznávaným vědcům, kteří měli garantovat odbornou úroveň díla. Tito lidé nebyli často za práci honorováni, oproti úředníkům cenzurního úřadu, kteří měli hlídat politickou a společenskou nezávadnost vydávaných děl.

V některých případech se cenzurní řízení mohlo značně protáhnout, neboť problematická řízení z provincií mohl prověřovat hlavní cenzurní úřad ve Vídni. Cenzurní řízení běžných nekonfliktních děl v Praze obvykle zabralo jeden měsíc. Pokud obsah zasahoval do více oborů, připojovaly se k řízení i další dvorské či zemské úřady.²³

Práci cenzora Jana Nepomuka Václava Zimmermanna kritizoval v nedatovaném dopise Antonínu Markovi (patrně z roku 1822) Josef Josefovič Jungmann:

Pantáta dal do cenzury Zvonu Schillerova přeložení, ale nemůže se tam vydat, poněvadž pan Censor Zim. ten kus v něm, kde básník popisuje, jak zlé je vzbouření lidu, a tehdy právě proti němu mluví, ten kus Censor aneb jej nečta, aneb nerozuměje, vymazal. – Tento censor zdá se, že knihy jemu svěřené jen tak okem probíhá; a vidí-li slova: smrt, svoboda, povstání, vlast, etc., beze všech okolků kus před a za nimi vymaže. – On má ten základ, že z každé knihy se musí hodně mazat, pro milost těch, jimž on zalíbit se snaží. – On také národní písně Čelakovského tak zle zohavil, že, čehož velmi želim,

²³ O vývoji cenzurního řízení, o cenzuře a jejím dopadu na žurnalistiku i literární tvorbu viz [WP].

ani nevyjdou. Kdosi zde podal básně do censury; hodně mu jich vymazali; on ty vymazané přepsal a zase podal censuře; tu mnohé z nich prošly; on zas ty vymazané přepsal a znovu podal, to tak opětuje, až všechny dovoleny byly. — Jaká to svévolnost té censury! ([JJJ], s. 27)

5. Časopisecké články

Po vydání učebnice *Obraz starého světa* publikoval Smetana několik článků z obecné historie.

V *Časopisu Českého museum* vyšly roku 1835 jeho články *Bog Fridricha Barbarossy s Milánskými* [Y-8] a *Kleopatra* [Y-9],²⁴ v *Časopisu pro katolické duchovenstvo* se v letech 1839 až 1841 objevil jeho dlouhý, třídílný článek *Taženj křižácká ...* [Y-17], [Y-20] a [Y-24], roku 1841 stať *Wjtězstwj Čechů nad Tatary roku 1241 ku šestsetleté památce* [Y-25] a ve stejném roce v časopisu *Wlastimil* článek *Zlomky z udalostj věku střednjho* [Y-26].

Články *Bog Fridricha Barbarossy s Milánskými* a *Kleopatra* souvisely se Smetanovým slibem Františku Palackému, že vyhoví jeho prosbě o napsání nějakých zajímavých historických článků pro *Časopis Českého museum*.²⁵

Smetanův článek *Bog Fridricha Barbarossy s Milánskými* byl znovu otištěn ve dvou vydáních (1851 a 1872) knihy *Malý výbor z veškeré literatury české* [Čel] Františka Ladislava Čelakovského, Smetanův článek z časopisu *Wlastimil* vyšel pod mírně modifikovaným názvem *Zlomky z historie středověké* ve druhém a třetím vydání (1845 a 1846) proslulé knihy *Slowesnost aneb Náuka o wýmluwnosti prosaické, básnické i řečnické se sbírkau příkladů w newázané i wázané řeči* [Ju1] Josefa Jungmanna.

Smetanovy drobné práce z dějin ocenil jako jeden z prvních Jan Ježek²⁶ v knize *Zásluhy duchovenstva o řeč a literaturu českou* [Jež] z roku 1880 (viz s. 31, 72, 160). Zařadil Smetanu mezi první významné obrozenecké autory česky psaných historických časopiseckých prací a studií o církevních dějinách. Připomněl i jeho čtivý nekrolog Josefa Vojtěcha Sedláčka. Je škoda, že pro případné zájemce o Smetanovo dílo, neuvedl Ježek názvy těch Smetanových prací, které považoval za zajímavé a důležité pro rozvoj českého jazyka a vzdělanosti.

²⁴ Rukopis článku *Bog Fridricha Barbarossy s Milánskými* [Y-8] s cenzurními poznámkami a škrty celých odstavců je uložen ve fondu [JFS]. V závěru rukopisu je Smetanův podpis a cenzorský souhlas s datem 30. dubna 1835 a podpisem cenzora Franze Willmanna. Rukopis článku *Kleopatra* [Y-9] je uložen tamtéž, osm listů obsahuje jen minimum cenzurních poznámek. V závěru rukopisu je Smetanův podpis a cenzorský souhlas s datem 26. února 1835 a podpisem cenzora Franze Willmanna.

²⁵ Viz Smetanovy dopisy Palackému z 29. července 1834 a 21. února 1835. Otištěny byly v [Š1], s. 2–3 a 3, resp. v [Š6], s. 202–203 a 203. Originály Smetanových dopisů jsou uloženy ve složce *J. F. Smetana* ve fondu [FP].

²⁶ Jan Ježek (1849–1913), český katolický kněz, překladatel a publicista, byl řadu let středoškolským profesorem. Koncem života působil jako arcibiskupský notář a c. k. školní rada. Pod zkratkou *JŽ* napsal některá hesla do *Ottova slovníku naučného* [OSN].